

DRUGI STRAŽILOVSKI SUSRET

(ODLOMCI IZ DISKUSIJE*)

RAŠA POPOV:

Desetak godina smo proveli u pokušaju da ozdravimo od izvrsne totalitarne klime, koja je bila ispoljena na polju književnosti...

Danas je konačno vreme da se pitamo da li smo ozdravili. Ukoliko smo ozdravili od totalitar-nog sistema u stvaranju umetnosti, tada možemo da promenimo svoje stavove i to radikalno. Jer, evo o čemu se radi.

Za vreme ozdravljenja od totalitar-nosti u mišljenju, odigravao se proces koji se može nazvati serija sukcesivnih diferencijacija...

Totalitarni sistem, prema jednom velikom francuskom naučniku sastoji se iz serije sukcesivnih identifikacija. Analizirajući prvih 10 god. Musolinijeve države ovaj naučnik je pronašao da se u totalitarnom sistemu vrši čitava serija totalitarne identifikacije: identifikuje se narod i država, država i partija, partija i rukovodstvo itd. To znači, ako to primenite u jednom čoveku, on je tom serijom identifikacije, koja ide sukcesivno, spojen sa celokupnim društvom, sve je monolitno, jedinstveno i ako neko njemu stane na žulj uvredio je čitavu naciju, prošlost, sadašnjost, budućnost. Tu se postiče sistem jake operativnosti društva, ali tu iščezava misaonost.

U trenutku kada se u našoj zemlji prešlo na sistem radničkog upravljanja počeo je lančani proces koji se može nazvati serijom sukcesivnih diferencijacija. Osnovni problem za ovih 10 godina bio je da se izdiferencira estetika, misao, predstava o lepoti i možda naša aktivnost. To znači da bismo što bolje ozdravili od totalitar-nosti morali smo biti tolerantni... To je vrlo pozitivno, ali je danas pitanje da li je potrebno da se taj proces sve većeg i većeg razlučivanja ljudi u estetici nastavi ili je vreme za neke korekcije?

MUHAREM PERVIĆ:

(Obraćajući se referentu Dušanu Makavejevu.) Mene je bilo zanimljivo da govoriš o moralu etici. S druge strane se pozivaš na angažovanost, aktivnost. Zbunjuje me to što tvoja angažovanost uključuje jednu, po mojemu mišljenju, nedozvoljeno široku meru komoditeta. Ja ne shvatam kako se te stvari ujedinjuju u jed-nu liniju zdrave angažovanosti...

DUŠAN MAKAVEJEV:

Što se tiče toga dobio sam nekoliko primedbi da je moje verovanje da se može živeti aktivno i bez žrtvi, nerealan... Možda sam neke ideale izmislio da bih mogao da negiram stanje sa kojim želim da se razračunam. Imamo to da jedan deo ljudi mora da se žrtvuje a ogromna masa nema odgovornosti već je pasivni konzument. Ja bih bio za razbijanje barijera...

OSKAR DAVIČO:

Ono što je meni izvanredno u tim referatima, to je izvesna doza utopizma, a utopizam je uvek postavljao sebe, otvarao sebe prema onome što dolazi.

Ja imam naročite slabosti, naročite simpatije za ljude koji su sposobni da vide dalje od trenutka u kome žive, da služe, dozivaju budućnost, da je „akontiraju“, da upotrebim takav izraz...

MILOSAV MIRKOVIĆ:

...Naša generacija ima određene poslove i zadatke koje joj nalaže proces jednog revolucio-

nisanja duha, ne samo materijalni faktori...

Genijalna bakica koja se zvala Isidora Sekulić pred svoju smrt uputila je pismo, mislim Kongresu Narodne omladine, u kome je nekoliko puta podvukla: treba malo više raditi u sebi. To što je podvlačila, taj rad u sebi, to je ono što je čini mi se vrlo određen, konkretan zadatak mladog intelektualca danas bez obzira kakvim se poslovima bavi... Neki francuski pisac je rekao: biti zreo — to je sve. Za našeg mladog intelektualca je važno: biti ceo — to je sve.

DUŠKO CAR:

Mene je poslile svega ovog što sam čuo ostao utisak da je čitava diskusija na neki način šematizirana, da je razgovor ovdje vođen na o pojmovima nego o šematičnim slikama nekih kategorija kako ih mi zamišljamo i kako bi one trebalo da izgledaju, a ne kakve one ustvari jesu. Izuzev u elokventnom uvodu druga Makavejeva i diskusije Oskara Daviča, čini mi se, da je neprestano ovdje dolazilo do zabune i da je riječi intelektualac dat drugi smisao, da se pod tim pojmom neprestano govori o akademski obrazovanom građaninu... Zanimarena je mogućnost da može postojati intelektualac koji nema akademsku titulu i čak nije učitelj u provinciji, koji je realizovan kao glavni junak, recimo u djelu „Beton i svici“, a koji bi mogao biti sekretar komiteta u fabrici „Rade Končar“, itd. itd. Zanimareno je, bar se meni tako čini, a koliko sam shvatio iz uvoda Makavejeva, zanemaren je intelektualac — čovjek koji nešto novo pokušava da realizuje, koji ima želja, koji ima načina, volje i znanja da se u jednoj kategoriji duhovnih vježbi, da tako kažem, na neki način afirmiše...

Zanemarili smo i jedan od najvažnijih problema, jedan problem koji je nužna pojava svake revolucije, zanemarili smo „bjesunac iz društva“, čovjeka koji je svojeljovno, pod nekom unutrašnjom prinudom, odbio da suradjuje sa društvom koje danas živi, koji je zatvoren u svoj svijet i pored društva u kome egzistira,

koji traži neku afirmaciju u društvu koje ne priznaje, koji je uspio da se nametne tom društvu. To je za mene danas mnogo opasniji protivnik, mnogo neugodniji obračunati lijevog i desnog mišljenja sa nekih naših pozicija o nekim našim problemima. Teško je imenovati, teško je reći da danas u toj i toj instituciji, na sveučilištu, na nekom trećem mjestu postoji niz mladih nemarksista koji odgajaju nove generacije intelektualca ne kako bismo mi htjeli, ili to samo prividno čine, ali koji žive još uvijek u drugom svijetu, koji imaju druge polazne pozicije i koji traže druge rezultate...

VLAĐO GOTOVAC:

...Nije u pitanju samo preuzimanje misli prošlosti već i realizovanje misli budućnosti. Moramo ispitati kakve mogućnosti postoje, da li ih je moguće danas nazreti. Istinska velikodušnost prema budućnosti sastoji se u ovome: dati sve u sadašnjosti—kaže Kami. Naše je pitanje upravo sadašnjost, ona je upitna...

Pitanje koje nas takodje mora zabrinuti je: da li je moguća i na kakav način je moguća nova umjetnost? Nitko nema iluzija da se nova umjetnost može ostvariti na način, pod uslovima i okolnostima kako se ona ostvarivala do početka ovog stoljeća. Sve što se događalo u slikarstvu govori o tome da smo mi, van sumnje, oblike klasičnog humaniteta stavili u pitanje ne da bismo ispitili njihovu vrednost, već nove mogućnosti...

Ima ljudi koji sasvim ozbiljno vjeruju da je nestanak nesrećne svijesti nestanak umjetnosti, da su te pretpostavke bitne. Da li je to tako? Da li bez sumnje u budućnost možemo biti stvarno profeti, da li je znanstveni svijet, svijet koji nas do kraja determinira?

Da li je apstraktna umjetnost ljepota bez umjetničkog ili je umjetničko, duhovno poimanje jednog svijeta?

I konačno, nameće se pitanje univerzalnosti nove umjetnosti...

MOMČILO MILANKOV:

Kod nas se tradicija počela shvatati malo kosovski, naročito kod nekih pisaca mlađih generacija... Smatram da to sputava i ne vodi nikuda, da je to mit iz koga ne možemo da izadjemo drukčiji, nego onakvi kakvi jesmo, a nismo najsjajiniji. Možda možemo potražiti druge puteve u odnosu na taj mit? Skeptična shvatanja tradicije govore upravo o izvesnoj zrelosti nacije...

Malo se govori o čoveku sadašnjice. Mi smo danas ljudi politike, momenat koji intelektualca — stvaraoca, umetnika, vezuje sa politikom, koji je most između politike i njegovih ličnih opredeljenja, to je momenat moralnosti. Mene bi jako zanimalo kada bi neko govorio o tome, kada bi postojala jasnija i odredjenija predstava te naše, a istovremeno i svetske moralne perspektive...

Hteo bih da se osvrnem na jednu stvar u Svetinomu referatu. On je rekao da su problemi formalne prirode kod nas rešeni, da preostaje pitanje poruke. To će pitanje ostati veći ako ne budemo imali sluha za poruke koje su među nama a ipak ne priznajemo njihovu egzistenciju, možda iz straha da se pogrešno ne opredelimo i da to opredeljenje ne ispadne jednog dana depasirano. Smatram da te poruke postoje i da zahtevaju naše određivanje prema njima...

MILOŠ STAMBOLIC:

...Danas se govori o opštoj i apsolutnoj krizi. Medjutim, ja ne vidim tu opštu i apsolutnu krizu: ako se govori o krizi želim samo govoriti o evropskom subjektu i, zaista, evropski subjekt nalazi se u krizi, ali se ne bi to moglo reći i za ostali svet. Ako je Grčka imala svoju razvojnu liniju uspona i pada završila je, meni se čini, da i Evropa doživljava svoju izdajnu epohu, heleniistički period. Posle hiljadogodišnjeg sna tu imamo probudje-

nu Kinu i ne samo Kinu nego i druge narode. Za taj svet se ne bi moglo reći da je u krizi...

Današnji svet je s jedne strane apsolutno integrisan u opštoj opasnosti od rata a s druge strane sprovedena je jedna prilično radikalna i opšta individualizacija. To je jedan paradoks u kome se danas, pre svega, kreće Evropa. Razni nacionalni, klasni i drugi determenti nisu više dominantni u ličnosti, ličnost postaje sve slobodnija. Medjutim, činjenica je da nam dvadeseti vek ne može ponuditi ni Prometeja, ni Fausta, ni Hamleta. Kada se pita otkud ta činjenica, ja je ne mogu drukčije objasniti, tu slobodu, nego kao negativnu slobodu, slobodu „praznih ruku“. Ako posmatramo nas u tom kontekstu mislim da se ne radi ni o kakvoj krizi, mi spadamo u narode koji nisu rekli svoju reč i koji se ne osećaju ni o kakvoj krizi, tu ne važi, razume se, opšta generalizacija. Medjutim, ako se nadjemo u situaciji da potvrdimo naš individualni ili kolektivni subjekt mi to ne možemo nikako učiniti imitiranjem Evrope, ukoliko problemi Evrope nisu i naši problemi. Mi možemo pronaći naše probleme koji mogu biti i sitni i manjeg dometa, to je jedini način kojim ćemo potvrditi naš subjekt. Uočava se jedna tendencija ka vraćanju prošlosti, čini mi se, da je ta tendencija jako evidentna u Beogradu. Nama je pupčana vrpca toliko sečena da nema nikakvog smisla da se pozivamo na svetog Savu. Ako treba da biramo između svetog Save i „svetog Kafke“, onda ćemo birati „svetog Kafku“. Francuzi su, na primer, već davno prestali da pevaju o Napoleonu a mi pevamo pesme o Karadjordju. Mi smo u ovom desetogodišnjem periodu, od 1950. do 1960. godine naučili da lučimo vrednosti od nevrednosti. Medjutim, da bi se moglo biti stvaralac u kulturi potrebno je znati određivati i snalaziti se u samim vrednostima, protiv jednih a za druge vrednosti...

U Beogradu je skoro igrana drama Jovana Hristića; on je dao i intervju za „Nin“. U tom intervjuu rekao je da mu je bio cilj, pišući dramu, da kaže da čovek može biti jedino slobodan ako prihvata situacije onakve kakve jesu. Medjutim, čini mi se da tom filozofijom status kvoa i „čistih ruku“ nećemo moći da odemo daleko zato što nam je tuđja, zato što nije naša i nespojiva je sa našim dinamizmom koji je evidentan na svim područjima pa i u oblasti književnosti...

MUHAREM PERVIĆ:

...Rekao bih nešto o mogućnostima ocenjivanja u oblasti literature, o teškoćama, o izvesnim pokušajima da se stvore stabilniji kriterijumi procenjivanja. Razume se da je to opšta istorijska teškoća, pošto su ti kriterijumi nužno istorijski i pošto se istorijski odnose prema materiji koja ima duži korak, koja ima svoju istoriju i koja se ne poklapa sa kolektivnom istorijom civilizacije...

Mislim da u proceni vrednosti, u proceni situacije u našoj literaturi, u proceni same sebe, pokazuje se dovoljno kritičnosti naročito kada se radi o stalno novim stvarima. Tada pokazujemo izvesno nestrpljenje i prejaku želju za stalno novim stvarima. Protiv toga niko ništa ne može imati, ali se to bilo zaboravilo i prelazi se na mogućnosti koje se delimično koriste. Od oslobođenja do sad je kratko vreme i za to relativno kratko vreme naš intelektualac još nije uspeo duhovno da sazri. Uostalom, ne može-

